

en dergelijke extrapoleert hij schijnbaar onproblematisch naar de situatie van vandaag. Nergens verwijst hij naar ingrijpende veranderingen in het subjectsconcept zelf, die zich vanaf de moderne tijd hebben doorgezet. Illustratief in dit verband is zijn afwijzende houding ten opzichte van Hannah Arendts visie op het Griekse politieke handelen, zoals ze die heeft uitgewerkt in *The human condition* (p. 60-66).

Arendt stelt daarin onomwonden dat in de polis alles draait om pluraliteit en wedijver, waarbij iedereen zich voortdurend van anderen trachtte te onderscheiden en door unieke daden te bewijzen dat hij de beste was. Volgens Coolsaet is hier nauwelijks verschil met de concurrentieslag in moderne samenlevingen : hij heeft er alleen maar misprijzen voor. Arendt beklemtoont daarentegen het verschil. In plaats van onderlinge afgunst was er bewondering. Uitzonderlijke daden werden niet zozeer benijd dan wel geprezen. Bovendien waren vele daden gericht op het algemeen belang in plaats van op het belang van het individu. Juist omdat zij rekening houdt met een volkomen andere invulling van het subjectsbegrip, heeft Arendt meer oog voor de verschillen dan Coolsaet.

Dat Coolsaet de hele Griekse cultuur terugbrengt onder de éne noemer van de zelfgenoegzaamheid, heeft uiteindelijk alles te maken met wat hij zijn 'filosofie van de eindigheid' noemt. Elke poging om die eindigheid te overstijgen vindt hij bij voorbaat verdacht. In het verlengde daarvan ligt zijn afwijzing van de 'vlucht naar innerlijkheid' die per definitie geen positieve invloed kan hebben en altijd de prooi blijft van een zelfgenoegzaam machtsstreven.

Wie echter de eindigheid van het menselijk leven aanvaardt en toch ruimte openlaat voor het perspectief van de oneindigheid, kan ook aan de terugkeer naar innerlijkheid een meer positieve betekenis toekennen. Vanuit een dergelijk perspectief kan aan de tragici, aan Plato en Aristoteles en ook aan het stoïcijnse *autarkeia*-begrip een meer genuanceerde interpretatie worden gegeven dan hier gebeurt. Maar het blijft een grote verdienste van dit boek dat het de informatieve gegevens aandraagt om een minder eenzijdige interpretatie van de Griekse cultuur — tussen verafgoding en verguizing — mogelijk te maken.

Guido VANHEESWICK

OVER GODEN

Lucianus, *Zeus' tragische rol*. Amsterdam, Boom, & Deurne, Denis, 1994, 112 blz., 570 Bfr., ISBN 90 5352 121 6

Dit is een leuk en vlot leesbaar boek, een tekst uit de klassieke tijd van Lucianus van Samosata (ca. 120 - ca. 180). De auteur heeft veel geschreven in het genre van de satiren en spottereien; hij steekt de draak met alles wat ernstig wordt genomen, zodat zijn werk onvermijdelijk filosofische en theologische implicaties heeft. In de hier door Tjitte H. Janssen met veel eruditie vertaalde, ingeleide en geannoteerde tekst gaat het om de spot met de vermeende almacht van de goden en met de filosofische verdediging van het

bestaan van de opperwezens. Lucianus laat nu Zeus een vergadering van de goden samenroepen omdat hun geloofwaardigheid zich in een crisissituatie bevindt. Zeus wil de andere goden getuige laten zijn van de wijze waarop stervelingen over hen spreken, in het bijzonder de epicurist Damis; op die manier wil Zeus hen wijzen op de ernst van de toestand: "Julie zien het gevaar? Hoe wij volledig in de klem zitten, omdat ons lot staat of valt met een enkele sterveling. Van tweeën een: als ze tot het inzicht komen dat wij alleen maar namen zijn, is het noodzakelijkerwijze met ons gedaan, of wij blijven in ere zoals voorheen". Vóór de goden echter zijn samengekomen en in de vergaderzaal hun plaats hebben ingenomen, gebeurt er natuurlijk een-en-ander, want de goden maken, zoals altijd, ruzie over hun prioriteiten en rangorde, intussen zien ze de ernst van de problematiek niet in — iets waarover Zeus zich vreselijk beklagt. Lucianus laat dan een aards debat tussen de ongelovige epicurist Damis en de verdediger van de goden, de stoïcijn Timocles plaats grijpen, terwijl de goden van op de Olympos toezien. Alle type-redeneringen en retorische procedures komen hier aan bod, waarbij de goden niet gespaard worden. Damis blijft maar spotten en lachen, geeft een kleinigheidje toe aan zijn scheldende tegenspeler, en verlaat het toneel. De goden zijn echter tevreden met dat kleinigheidje: de massa's nemen toch hun toevloed tot de altaren waarop offers worden gebracht — ze doen zoals de mensen "die door onbekenden met geweld worden bedreigd", zo concludeert Damis.

Zeus' tragische rol in het hardnekkig strijden voor zijn bestaan en geloof in zijn voorzienigheid, is voor de spottende Lucianus een bron van amusement, maar tegelijk verraaft het stuk een steeds terugkerende geestesgesteldheid in periodes die op zoek zijn naar gestalten van het heilige, gestalten die op de een of andere manier geloofwaardig moeten zijn. Lucianus' atheïsme moet wel een zuiverende functie hebben gehad.

Jacques DE VISSCHER

HANNAH ARENDT OVER POLITIEK DENKEN EN OORDELEN

Hannah Arendt, *Tussen verleden en toekomst. Vier oefeningen in politiek denken*. Leuven-Apeldoorn, Garant, 1994, 175 blz., 595 Bfr. ISBN 90-5350-312-9

Hannah Arendt, *Oordelen. Lezingen over Kants politieke filosofie*. Amsterdam, Krisis/Parrèsia, 1994, 125 blz., 24,50 Hfl. ISBN 90-802003-1-X

Er kan niet naast gekeken worden. De belangstelling voor Hannah Arendts werk is dezer dagen groot, zeer groot zelfs, ook bij ons. Dat blijkt althans uit de vele recente nederlandstalige publicaties over deze toch lang in de schaduw gebleven auteur. Het volstaat in dat verband te verwijzen naar de themanummers van de tijdschriften *Krisis* (nr. 49, 1992), *Wijsgerig Perspectief* (jrg. 32, nr. 1, 1991/2) en *De Uil van Minerva* (vol. 10, nr. 2, winter 1993/4), naar de monografiën van W.B. Prins (*Op de bres voor vrijheid en pluraliteit. Politiek in de post-metafysische revisie van Hannah Arendt*. Amsterdam, VU Uitgeverij, 1990) en J. Taminaux (*La fille de Thrace et le penseur professionnel. Arendt*